

van de militair georiënteerde orde dienst vooreen optreden in bevrijdingstijd geminimaliseerd.

Vanuit die op de toekomst gerichte vernieuwingswil viel in september 1943 het besluit ook na de oorlog te blijven verschijnen, waarbij van Heuven Goedhart als hoofdredacteur en Goedhart als plaatsvervanger en chef buitenland zou optreden. Van uit die vernieuwingswil streefde de *Parool-groep* ook naar bundeling van het verzet. Tegenstand daarbij kwam er van die verzetsgroepen, die een samenwerking op grote schaal gevaarlijk vonden of van mening waren, dat er voor de illegaliteit na de bevrijding geen taak was weggelegd. In de later door Londen gestimuleerde contactcommissie leidde het vernieuwingsstreven tot een conflict met voorzitter Drees. Het verzet van *Het Parool* tegen de terugkeer van de SDAP en het bepleiten van een partijloze periode na de bevrijding ging in tegen alles waarvoor Drees, de latere pacificator der zuilen, stond. Hoe viel laatstgenoemd streven te rijmen met de democratische gezindheid van waaruit het blad was gesticht?

Met deze grove schets uit de rijke geschiedschrijving van De Keizer moet ik helaas volstaan. Haar kort nawoord acht ik in vergelijking met de voorafgaande elf hoofdstukken wat minder sterk. Samenvattend schrijft zij, dat *Het Parool*, dat als illegaal blad op groot respect kon bogen, sinds de contact-commissie tegenstand en bestrijding opriep. Dit lijkt me in tweeërlei opzicht een vertekening. In de eerste plaats was het oproepen tot verzet en sabotage in de eerste tijd van de bezetting, toen de Nederlandse Unie veel aanhang verwierf voor het streven naar samenwerking binnen de nieuwe orde, allerminst populair. De verzetsbladen verkregen juist meer gehoor naarmate de bezetting langer duurde. Daaraan werd bij de lezers geen afbreuk gedaan door het pleiten van *Het Parool* voor politieke vernieuwing. Bezwaar tegen zijn kritiek op de oude politieke partijen was er van begin (Vorrink) tot einde (Drees).

Madeion de Keizer meent, dat niet kan worden vastgesteld of de illegale pers geslaagd is in de opgave de gewone Nederlander tot verzet te bewegen en moed in te blazen. De invloed op de lezers zou niet te traceren zijn. Inderdaad is die moeilijk te meten. Maar dat weerhoudt haar er toch niet van, zelfde mislukking van de *Liese Aktion* als een van de grootste wapenfeiten van de illegale pers te roemen. Terecht wijst zij ook op de soms dodelijke reacties van de Duitse bezetter. De parlementaire enquête commissie heeft bovendien de betekenis, welke de clandestiene bladen hadden voor het rijp maken van de geesten voor het verzet, later ten volle erkend. Onder tijdgenoten zal, dunkt me, weinig twijfel bestaan over hun vermogen in bijna uitzichtsloze situaties de moed er in te houden.

N. Cramer

T. Kastelein, K. Bijsterveld, H. van der Meulen, *Een eigenzinnige koers. 40 jaar Faculteit der economische wetenschappen in Groningen 1948-1988* (Groningen: Rijksuniversiteit Groningen, 1990, xx + 503 blz., f45,-, ISBN 90 367 0108 2).

Van deze geschiedschrijving van de Groningse economische faculteit valt veel goeds te zeggen maar wat na lezing opwelt, is vooral een gevoel van droefenis. Dat spruit voort uit het contrast tussen de aanvankelijk (in 1948) hooggestemde plannen en het uiteindelijke resultaat na veertig jaren. De Groningse economische faculteit vormt thans een van de degelijke instellingen die zich in weinig onderscheidt van de overige. Zoals elders waren grote figuren aan haar verbonden, in Groningen bij voorbeeld de socioloog I. Gadourek, de econoom J. Pen en de historicus B. H. Slicher van Bath. Bijzonder waren haar accountancy-opleiding met jarenlang de sympathieke G. Diephuis en de economische geschiedenis in de periode van H. Baudet. Het werk van de laatste blijft hier eigenlijk wat onderbelicht. De algemene betekenis ervan was dat het *verre* bleef van enig regionalisme, dat overigens juist de basis van deze economische faculteit

vormde. Gezien vanuit de noodzaak tot spreiding had zij reden van bestaan. Dat zij een kopie werd van de andere economische faculteiten in het land, is begrijpelijk. Het is niet alleen dat een jonge instelling zich uit een bestaansnoodzaak conformeert maar zij werd in het eerste uur ook bemand door docenten van elders. F. Hartog, F. J. de Jong, S. Korteweg en J. L. Meij kwamen allen uit Rotterdam en het is bekend dat je als docent begint je leermeesters te kopiëren. Samenvattend: veeleer dan een eigenzinnige koers, zoals in de titel van het boek, voer de Groningse economische faculteit een angstvallige koers. Dat is de reden tot droefenis, zij het — zeker — getemperd door ratio.

Het pleit voor een boek wanneer het noopt tot een persoonlijke betrokkenheid als hierboven beschreven. Het vormt de verdienste van Kastelein dat hij deze opwekt. In vier hoofdstukken heeft deze de ontstaansgeschiedenis van de faculteit en de ontwikkeling tot 1967 beschreven. Zij zijn door hun diepgang, finesse en geserreerde stijl het beste wat dit boek te bieden heeft. Het komt al direct bijzonder goed op gang door het feit dat de directe aanleiding tot oprichting buiten de universiteit lag. Het was merkwaardig genoeg een jonge leraar mo boekhouden, E. J. Slager, die in september 1946 een ingezonden brief in het Groninger Dagblad publiceerde, waarin hij een economische faculteit in de Groningse universiteit bepleitte. De ingezonden brief bereikte zelfs Den Haag en van daaruit kregen curatoren een 'duwtje'. Hun secretaris mr. J. L. H. Cluysenaer had al in november 1946 een nota ter zake gereed. Daarna ging het snel. De universiteit had sterke behoefte aan uitbreiding met A-faculteiten. Den Haag legde geen beletselen in de weg aan de hooggestemde plannen, waarin voorde nieuwe studierichting plaats zou zijn vooreen landbouw-economische specialisatie en een sociaal-economische benadering. In oktober 1948 ving de faculteit haar werk aan met een openingscollege van P. J. Bouman.

Aan dit belangrijke moment geeft Kastelein veel historische diepte door in een tweede hoofdstuk (het verleden zet zijn stempels) de evolutie van het economische hoger onderwijs in Nederland te beschrijven. Waardevol is de aandacht daarin voor de professionalisering van de economische wetenschappen buiten en in ons land, fascinerend daarnaast de aandacht voor het zo genoemde Groningse trauma: de landbouwhogeschool. Kastelein schetst hier de historische achtergrond van het landbouw-economische studieplan. Ooit had H. C. van Hall in Groningen landhuishoudkunde gedoceerd (1825-1871) maar na 1876 verdween deze leeropdracht van alle universiteiten. Begin twintigste eeuw herleefde de wens het landbouw hoger onderwijs aan een universiteit te verbinden. De ontwikkeling ging echter in de richting van een afzonderlijke landbouwhogeschool die niet in Groningen maar in Wageningen terecht kwam (1918). Alle strevingen van Groningen leidden tot niet meer dan een bijzondere leerstoel in de agronomie in 1932. Bij het begin van de economische faculteit rees bij curatoren zelfs de gedachte een doctoraal examen landbouweconomie in te stellen. Deze Groningse droom vervloog echter in de werkelijkheid van de juist benoemde economische hoogleraren die zich meteen onversneden economisch-wetenschappelijke opleiding wilden waarmaken waarin geen ruimte was vooreen doctoraal landbouweconomie. S. Korteweg trad hierin zeer op de voorgrond. Landbouweconomie werd keuzevak. Op vergelijkbare wijze verging het streven van P. J. Bouman om de sociale vakken een evenredige plaats te geven. Hij verlegde zijn voornaamste werkkring daarop naar de Verenigde faculteiten voor de sociale wetenschappen. De harde economievakken hadden gewonnen. Dit had nog enige analyse van Kastelein mogen ondergaan. Valt de oorzaak mede te zoeken in het feit dat deze faculteit niet echt in Groningen wortelde en met name het bedrijfsleven in tegenstelling tot Rotterdam er lauw voor bleef? Geen wonder dat de faculteit in de eerste vijftig jaren matig groeide. De latere sterke groei hangt samen met de aantrekking van Groningen als rustige studentenstad (ten opzichte van de andere) en met de kwaliteit van de studie. Zeker was deze sedert de jaren zestig aantrekkelijker dankzij de eindelijk

mogelijk gemaakte differentiatie. Uiteindelijk was het standpunt van Korteweg c. s. overwonnen. De kans op een echt Groningse signatuur was toen allang verkeken.

In de hoofdstukken van Kastelein is het meest historische gegeven. Mevrouw Bijsterveld volgt daarop met de kundige bespreking van de roerige jaren 1967-1973 onder de titel 'een vleugje revolutie'. Van der Meulen laat de jaren 1973-1978 herleven onder de vraag: herstel of vernieuwing? Het decennium 1978-1988 is weer voor rekening van Kastelein, nu met medewerking van Jouke Nijman en onder het veelzeggende hoofd 'in de greep van de overheid'. Desondanks (of toch dankzij?) vormen deze jaren een bloeiperiode voor de faculteit, zowel kwantitatief als kwalitatief en dit laatste mede dankzij een sterk benoemingsbeleid. Als tijdbeeld is mooi en relevant de aandacht die aan de viering van het veertigjarig jubileum wordt gegeven. We behoeven niet te millimeteren ten opzichte van de overige economische faculteiten om te constateren dat de Groningse economische faculteit een eigen en krachtige positie heeft verworven. Deze in historisch perspectief zichtbaar te hebben gemaakt, is de verdienste van het trio auteurs. Daarbij zijn zij alle wensen omtrent kwantitatieve gegevens, afbeeldingen en namenregister voor geweest. Alleen over de bestemming van de afgestudeerden vernemen we niets, maar de ervaring leert dat die niet makkelijk valt te traceren. Dit laat evenwel onverlet het belang van het boek, ook als bijdrage tot de universiteitsgeschiedenis in het algemeen en die van het economisch hoger onderwijs in het bijzonder.

Joh. de Vries

H. van Driel, *Samenwerking in haven en vervoer in het containertijdperk* (Dissertatie Rotterdam 1990; Delft: Eburon, 1990, ix + 489 blz., ISBN 90 5166 159 2).

Uitgangspunt voor Van Driels studie is de diepingrijpende verandering in het mondiale transport sinds 1965 door een proces van ongekende schaalvergroting en van integratie van de diverse schakels van de vervoersketen — ook wel aangeduid als de 'tweede vervoersrevolutie'. Van Driels centrale vraag is nu of deze tot veranderingen in de mate van samenwerking tussen ondernemingen in de vervoerssector heeft geleid en door welke factoren het al of niet optreden van deze veranderingen te verklaren valt (2). Daartoe onderzocht hij drie sectoren: de lijnrederij, de goederenoverslag en het wegvervoer. Bij de analyse van hun ontwikkeling groepeerde hij de factoren steeds in de volgende clusters: a. impulsen tot samenwerking, die vooral hun oorsprong vonden in de grootte van het ondernemersrisico bij het scheppen van de vereiste nieuwe vervoerscapaciteit; b. motieven voor samenwerking, zoals machtsvorming tegenover andere marktpartijen, mobilisatie van financiële middelen, het oplossen van het capaciteitsprobleem, groei en het bereiken van integratievoordelen; c. samenwerkingsbevorderende en -belemmerende factoren, die uiteenvallen in de structuur van het ondernemingenbestand (aantal omvang bindingen aan andere concerns) sociaal-culturele factoren (tradities, mentaliteit, groepsgevoel) en als staartje nog de rol van vakbonden en overheid. Al deze factorenclusters leiden dan in hun onderlinge wisselwerking tot de uiteindelijke vormen van samenwerking: afstemming (pools, prijzen, marktverdeling), samenwerking bij capaciteitsbenutting en fusies.

Van Driels analyse is zeer gedetailleerd, vooral in het gedeelte over de haven dat meer pagina's telt dan dat over de andere sectoren te zamen. Hij spreekt met kennis van zaken, verkregen door het raadplegen van vele bedrijfsarchieven en door het interviewen van vele personen uit de drie sectoren (ook hier weer voor het merendeel uit de havenwereld: 26 van de 46). Men mag aannemen, dat de situatie in de haven wat ingewikkelder was dan in de andere sectoren, gezien de vele overlappende ondernemersactiviteiten, de diverse bindingen over en weer, de fusies en overnames en de vele, vaak zeer tijdelijke combinaties, zowel in de containeroverslag als in het algemene stukgoed. Het duizelt de lezer, ondanks de lange lijst met afkortingen voorin en de